

СРПСКИ АРХИВ
ЗА ЦЕЛОКУПНО ЛЕКАРСТВО
SERBIAN ARCHIVES
OF MEDICINE

Address: 1 Kraljice Natalije Street, Belgrade 11000, Serbia

+381 11 4092 776, Fax: +381 11 3348 653

E-mail: office@srpskiarhiv.rs, Web address: www.srpskiarhiv.rs

Paper Accepted*

ISSN Online 2406-0895

History of Medicine / Историја медицине

Jasmina Milanović^{1,†}, Jelena Jovanović-Simić²

Лекарке и супруге лекара – чланице Женског друштва (1875–1915)

Female physicians and physicians' wives – members of the Women's Society
(1875–1915)

¹Institute of Contemporary History, Belgrade, Serbia;

²Museum of Science and Technology – Belgrade, Serbia

Received: November 6, 2019

Revised: September 10, 2020

Accepted: September 17, 2020

Online First: September 30, 2020

DOI: <https://doi.org/10.2298/SARH191106078M>

***Accepted papers** are articles in press that have gone through due peer review process and have been accepted for publication by the Editorial Board of the *Serbian Archives of Medicine*. They have not yet been copy-edited and/or formatted in the publication house style, and the text may be changed before the final publication.

Although accepted papers do not yet have all the accompanying bibliographic details available, they can already be cited using the year of online publication and the DOI, as follows: the author's last name and initial of the first name, article title, journal title, online first publication month and year, and the DOI; e.g.: Petrović P, Jovanović J. The title of the article. *Srp Arh Celok Lek*. Online First, February 2017.

When the final article is assigned to volumes/issues of the journal, the Article in Press version will be removed and the final version will appear in the associated published volumes/issues of the journal. The date the article was made available online first will be carried over.

†Correspondence to:

Јасмина МИЛАНОВИЋ

Институт за савремену историју, Трг Николе Пашића 11, Београд, Србија

E-mail: jasmina.mil17@gmail.com

Лекарке и супруге лекара – чланице Женског друштва (1875–1915)

Female physicians and physicians' wives – members of the Women's Society (1875–1915)

САЖЕТАК

Уочи Херцеговачког устанка (1875) и Првог српско-турског рата (1876–1877) у Србији су основана два удружења са хуманим циљевима рада која ће у свим ратним сукобима у којима је учествовао српски народ пружати значајну помоћ здравственој служби. Прво од њих било је Женско друштво, основано маја 1875, а друго је било Српско друштво Црвеног крста, основано фебруара 1876. године. Уочи ратова заједнички су организовала курсеве за обуку добровољних болничара и болничарки, током ратова су установљавала резервне болнице, прикупљала новчане прилоге, санитарски материјал и одећу за рањенике и избеглице. У мирнодопском времену, поред осталих својих активности, радила су на подизању свести становништва о важности хигијене и правилне исхране. У Женском друштву су посебно биле активне лекарке и супруге лекара, чији пример су следиле жене из њиховог окружења. Рад чланица Женског друштва био је драгоцен нарочито у подружницама, јер су у културно заосталим сеоским срединама заједно са својим мужевима радиле на здравственом просвећивању.

Кључне речи: лекарке; супруге лекара; Женско друштво; добровољне болничарке

SUMMARY

Увод/Циљ Prior to the Herzegovina Uprising (1875) and the First Serbian–Turkish War (1876–1877), two associations were established in Serbia with humane work goals that provided great assistance to the health service throughout the war conflicts in which the Serbian people participated. The first of these was the Women's Society, established in May 1875, and the second one was the Serbian Red Cross Society, established in February 1876. Shortly before the wars, they organized training courses for voluntary paramedics and nurses, during the wars they established reserve hospitals, collected money, medical supplies, and clothing for the wounded and the refugees. In peacetime, among other activities, they worked to raise public awareness of the importance of hygiene and proper nutrition. Female physicians and physicians' wives were particularly active in the Women's Society, and were followed by women around them. The work of the female members of the Women's Society was especially invaluable in the subcommittees, as they worked together with their husbands to promote health education in culturally primitive rural areas.

Keywords: physicians; physicians' wives; Women's Society; voluntary nurses

УВОД

Прва грађанска удружења у Кнежевини Србији настала су убрзо после доношења Турског устава (1838) и конституисања државне управе (1839). Већ 1841. основано је Друштво српске словесности, претеча данашње Српске академије наука и уметности. Закон о еснафима (1847) омогућио је настанак првих удружења занатлија и трговаца. У другој половини 19. века настала су три нова удружења од којих су два – Техничарска дружина (1868) и Српско лекарско друштво (1872) била професионална, док је Друштво за пољску привреду (1869) окупљало делатнике различитих професија. Удруживање ради заједничког деловања постало је не само израз потребе грађанства већ и начин друштвеног ангажовања, те је до краја века у Београду настало преко четрдесет различитих удружења [1]. Као једно од првих међу њима, 1875. године основано је Женско друштво. Институционално организовање дало је ширу основу

активностима које су жене и до тада спорадично предузимале. Тако су за време сукоба са Турцима 1862. београдске госпође припремале завојни материјал и радиле као болничарке, куварице и праље у болницама, ангажовале су се у акцијама прикупљања новчаних прилога за изградњу Народног позоришта (1864, 1873) и Варошке болнице (1864), као и у организовању прославе педесетогодишњице Другог српског устанка [2].

Женско друштво је по свом карактеру било хуманитарно удружење, засновано на идејама просветитељства и добротинства. Настало је по угледу на удружења жена првенствено у Немачкој и Русији, али и другим европским земљама, у времену када се сматрало да је брига о другима специфична женска мисија. Иако се по данашњим мерилима чланице овог Друштва не би сврставале у феминисткиње, оне су од самог почетка радиле на побољшању положаја женске деце, њиховог образовања и оспособљавања за самосталан живот. Све остале активности Друштва такође су биле усмерене ка помоћи и заштити најугроженијих категорија друштва – у првом реду старих и болесних жена и самохраних мајки.

ОСНИВАЊЕ И РАД ЖЕНСКОГ ДРУШТВА У МИРНОДОПСКИМ ПЕРИОДИМА

Женско друштво је основано 17/29. маја 1875, иницијативом Катарине Миловук (1844–1913), управнице Више женске школе. У Оснивачком одбору, који је чинило још 13 угледних жена, била је и Варвара Машин, супруга др Јована Машина, једног од оснивача Српског лекарског друштва. Прва председница Друштва била је Катарина Миловук, потпредседница Јелена Грујић, а Варвара Машин једна од чланица прве Управе. Циљеви друштва, дефинисани Правилима, били су „усавршавање женског пола у правцу саморадње“, помагање „сиротих и невољних“ и обука сиромашних жена „за добре и ваљане служитељке и раденице“. У чланство је примана свака женска особа старија од 17 година, без обзира на њен брачни статус, вероисповест и народност [3].

При оснивању Друштва, један од важних циљева Катарине Миловук био је да у чланство привуче жене из друштвене и политичке елите јер је у патријархалној Србији подршка утицајних људи била неопходна за његов опстанак и омасовљење. Угледу Друштва значајно су доприносила покровитељства српских владарки и жена из Краљевског дома. Међу њима посебно место припада првој покровитељки кнегињи и

краљици Наталији Обреновић, која је била највећи добротвор овог Друштва. Од самог почетка Друштво је имало највећу подршку у круговима интелигенције, људи школованих у иностранству, међу којима су лекари заузимали истакнуто место, посебно у унутрашњости земље. Својим погледима на живот и животним навикама стеченим у европском културном миљеу из којег су потицали или су се у њему школовали, лекари су у свом друштвеном окружењу били носиоци просветитељства. Они су први указали на чињеницу да је за здравље породице, поготово на селу, образовање жене – домаћице од кључне важности. Зато су многи од њих не само подржавали ангажовање својих супруга у женским друштвима већ су и сами учествовали у њиховом раду. Супруге лекара су углавном потицале из средњих и виших друштвених слојева и имале су солидно опште образовање. У Друштву су такође биле активне лекарке, чији је број у Србији постепено растао од 1879. године, када се са студија вратила др Драга Љочић, прва Српкиња која је стекла звање доктора медицине.

У мирнодопским периодима Друштво је радило на образовању сиромашних девојчица и на заштити најугроженијих категорија друштва – сирочади, сиромашних ученика из унутрашњости, самохраних мајки и старица без породице. Ради остварења својих циљева основало је неколико установа – Раденичку школу 1879, комисиону продавницу – Пазар 1882, Ђачку трпезу 1899, Дом за убоге и изнемогле старице 1900. и Ћилимарску школу са радионицом у Пироту 1907 [4]. Друштву припада заслуга за оснивање првог женског часописа *Домаћица*, који је излазио од 1879. до 1941. Часопис је од 1888. године уређивао Литерарни одбор. Значајно постигнуће Друштва било је и оснивање Српског женског савеза (1906), који је окупио сва женска удружења Краљевине Србије. Савез се исте године прикључио Међународном женском савезу који је у том тренутку имао преко осам милиона чланова [5].

ДЕЛАТНОСТИ ЖЕНСКОГ ДРУШТВА У ТОКУ РАТОВА

Иако се Друштво није припремало за деловање у току рата, његове прве активности биле су последица Херцеговачког устанка (1875). Из ратом захваћених подручја народ је избегао и трпео велику оскудицу, па су се чланице Друштва ангажовале у прикупљању и слању новчаних прилога и одеће за избеглице. Све до

Првог светског рата чланице Друштва су у сваком ратном сукобу у коме је Србија учествовала међу првима притицале у помоћ, сакупљале новчана средства, израђивале санитарски материјал и радиле као добровољне болничарке. Због тога је у овом раду период до 1915. године посматран као посебна целина.

По избијању Првог српско-турског рата, јуна 1876. године, Друштво је основало своју болницу у Београду. Од септембра 1876, када је др Марија Зиболд заменила бечког лекара Штајнера на месту управника, Болница је највећим делом – од организационих послова, администрације, економије и лечења рањеника, била у рукама жена. Чланице Друштва и добровољне болничарке обављале су комплетну негу рањеника, помагале при превијањима, учествовале у расподели терапије, дежурале уз постеље оперисаних. Помоћ коју су пружале рањеницима при одржавању преписке са породицом била је важан вид емотивне подршке [6, 7]. Прерано преминули докторанд Милан М. Радовановић (1849–1878), у то време лекарски помоћник у Болници, описујући њен рад одао је велико признање Друштву и његовим чланицама [8]. Значај Болнице огледа се у чињеници да је то била прва или једна од првих женских болница у Европи, не само по саставу особља већ и по томе што је била финансирана средствима једног женског друштва (Слика 1).

Чланице Друштва биле су ангазоване и у резервним болницама у унутрашњости. У свом рапорту Кнезу од 26. фебруара 1878, начелник Санитета Врховне команде др Владан Ђорђевић посебно је похвалио рад „Параћинског одбора госпођа“ у време док је на његовом челу била Јадвига Гонсиоровска, супруга др Казимира Гонсиоровског [9].

Током Српско-бугарског рата 1885. године чланице Друштва које су биле обучене за болничарке радиле су у резервним болницама, којих је највише било у Београду. Остале чланице су шиле рубље и завојни материјал у радионици у двору. За заслуге током тог рата краљ Милан Обреновић је одликовао преко 220 чланица Друштва златном и сребрном медаљом Краљице Наталије [10].

Непосредно по објави мобилизације уочи Првог балканског рата, чланице Друштва су покренуле широку делатност прикупљања прилога за породице војних обвезника. Радничка школа је прекинула рад и била претворена у радионицу за шивење, а управа је решила да отвори и своју болницу. С одобрењем управе Војног

санитета, Болница Женског друштва је радила под називом ХВ резервна болница у Београду и била је смештена у згради Основне школе „Свети Сава“ у Мекензијевој улици. Први управник је био др Миладин Свињарев, а касније др Милан Васић. Друштво је финансирало хонораре иностраних лекара који су радили у Болници, док су главне надзорнице биле председница друштва Даница Соларовић и потпредседнице Мила Николић и Боса Стефановић [11]. Дужност нудиља у болесничким собама вршиле су све чланице Управе, поједине редовне чланице, али и жене које нису биле чланице Друштва. Оне су се бринуле о набавци потребног болничког материјала, исхрани болесника и одржавању хигијене. Надлежни су често истицали ову болницу као узор у погледу чистоће, реда и правовремене лекарске помоћи рањеницима. Болница Женског друштва је међу последњима завршила свој рад 11. септембра 1913. године. Лечено је укупно 1750 рањеника и болесника, а Управа је о њима водила бригу и при отпусту, снабдевајући их одећом, обућом и новцем. Све чланице Друштва које су радиле у болници Женског друштва одликоване су Крстом Милосрђа и медаљама Црвеног крста [12, 13]. Чланице подружница Друштва широм Србије такође су радиле у резервним болницама у својим местима или у близини.

САРАДЊА ЖЕНСКОГ ДРУШТВА СА ЛЕКАРИМА И ДРУГИМ УДРУЖЕЊИМА

Врло успешна сарадња Друштва са лекарима како у Београду, тако и у унутрашњости, у подружницама, остварена је непосредно по оснивању Женског друштва. Од 1881. године, када је Друштво преузело бригу о ратној сирочади, о њиховом здрављу су се старали београдски лекари др Јосиф Холец, др Младен Јанковић, др Лаза К. Лазаревић и други. Лечиле су, такође, ученице Раденичке школе и штићенице Дома старица у Београду, често им лично обезбеђујући потребне лекове. Лекари који своје услуге нису наплаћивали, попут др Богосава Завађила и др Милана Васића, почетком 20. века проглашавани су за добротворе Друштва [14, 15]. Лекари у унутрашњости земље, обично они чије су супруге биле чланице подружница, водили су бригу о здрављу ученица подружничких школа. Осим бесплатних систематских прегледа ученица, прегледали су просторије школа, па су често због неадекватних услова у њима ограничавали број полазница. По савету лекара, чланице подружнице у Лозници су почетком 1896. године прикупиле новац за куповину Беринговог серума

против дифтерије, болести која је у то време имала високе стопе леталитета. Од прикупљених прилога купљен је довољан број доза за серопрофилактику ученица Раденичке школе и сиротиње [16]. Подружнице су у сарадњи са лекарима такође организовале здравствено-просветна предавања за грађанство.

Посебно блиску сарадњу Друштво је развило са Српским друштвом Црвеног крста непосредно по његовом оснивању, 1876. године. Уочи Првог српско-турског рата, на позив Друштва Црвеног крста Женско друштво је финансирао набавку пакетића првог завоја за војнике [17]. Чланице Друштва су те године похађале прве курсеве за добровољне болничаре и болничарке које је организовао Лекарски одсек Друштва Црвеног крста. Први курс је одржан у априлу, у Варошкој болници у Београду (за мушке полазнике), а предавач је био др Казимир Гонсиоровски, управник Болнице. Полазнице су курс похађале у Великој школи, где је предавач био др Павле Стејић, градски физикус [18]. Други курс, организован у јуну, мушкарци су похађали у Војној болници, а предавач је био санитетски капетан др Илија Милић. Жене су похађале предавања др Јована Валенте у Великој школи [19]. Међу првим добровољним болничаркама које су завршиле курс биле су чланице Женског друштва Милка Котуровић, наставница Више женске школе, и Љубица Луковић.

Током 1892. године Женско друштво и Друштво Црвеног крста су покренули иницијативу заједничког организовања курса за обуку болничарки за рад у ратним и мирнодопским условима. Значајно је истаћи да у то време, осим Школе за бабице, у Србији није постојала школа за образовање средњег медицинског кадра. Наредне, 1893. године друштва су дефинисала питања своје сарадње потписивањем Статута на основу ког је расписан конкурс, а кандидаткиње је изабрало Женско друштво. Наставни план и Правила за хонорарне и добровољне болничарке израдио је Санитетски одбор Црвеног крста, а позив за упис на курс објављен је у листу *Домаћица*. Настава је започела 1/13. децембра и трајала је три месеца. Курс је похађало десет приправница за хонорарне нудиље и шест за болничарке [20].

ЛЕКАРКЕ И СУПРУГЕ ЛЕКАРА КАО ЧЛАНИЦЕ ЖЕНСКОГ ДРУШТВА

Будући да архива Женског друштва није сачувана, главни извори података током истраживања идентитета чланица били су нам годишњи извештаји о раду Друштва

објављивани у *Домаћници*, уз које су публиковани и спискови имена чланица. Од око 2000 чланица, колико је Друштво имало само у Београду у периоду од 1875. до 1915. године, утврдили смо идентитет 682 чланице (име и презиме, породично порекло и/или име и професија супруга, понекад и професија чланице). Међу њима је 10 лекарки и преко 80 супруга лекара, што износи око 14% од укупног броја идентификованих чланица. У групи идентификованих чланица најзаступљеније су биле супруге официра (око 30%), те се може се закључити да је скоро половина чланица Друштва у престоници потицала из два веома важна и утицајна друштвена круга – војног и медицинског. Из непотпуних података о чланицама подружница идентификовали смо преко 40 лекарки и супруга лекара, што значи да је готово у свакој подружници радила и често била међу оснивачицама бар једна супруга лекара који је радио у том месту.

Међу првим чланицама Женског друштва примљене су као почасне чланице две руске лекарке Раица Свјатловска и Марија Зиболд (1877). Поред њих, чланице су биле и др Даринка Банковић, рођена Клајн-Маленић, др Марија Вучетић Прита, др Љубица М. Гођевац, рођена Ђурић, др Марија Ђурић, др Драга Љочић Милошевић, др Јадвига Олшевска, др Наталија Николајевић и др Василија Стојиљевић. У мирнодопском периоду оне су најчешће бринуле о ученицама Раденичке школе или су радиле у Ђачкој трпези, док су током ратова биле ангажоване у болницама Женског друштва.

Супруге лекара су имале веома значајну улогу, не само у раду Друштва и пропагирању његове делатности већ и на другим пољима. Њихов здравствено-просветни рад био је посебно важан у културно слабије развијеним срединама, у подружницама. У односу на супруге официра, у Управи Друштва су биле малобројније, али су зато биле ангажованије у двома најзначајнијим хуманитарним установама Друштва – у Управи и надзору Ђачке трпезе и у Управи Дома госпођа. Највеће пожртвовање испољавале су током ратова, када су, често уз своје супруге, радиле као болничарке у резервним болницама. Поједине супруге лекара биле су чланице Друштва по десет и више година, док је врло мали број оних које су напуштале Друштво после периода краћег од пет година.

Међу супругама лекара, по високим функцијама које су обављале у Друштву, издвајају се Варвара Машин, Даница Валента и Марија Холец.

Варвара Машин, рођена Вшетечка (Нимбурк, Чешка око 1828–?, пре 1910) у свом родном граду упознала је Јована Машина (1820–1884), младог лекара на почетку каријере. Након венчања 1846, Машини су четири године живели у Ваљеву, где је Јован службовао као окружни физикус, а потом у Београду. У породици је рођено шесторо деце, међу којима је био Светозар, први супруг Драге Луњевице, потоње српске краљице. Јован Машин је у Београду службовао у цивилном, потом у војном санитету, а тринаест година (1860–1873) био је дворски лекар. Сматран је једним од најстручнијих лекара и био је члан Друштва српске словесности и Српског ученог друштва. Као супруга тако угледног човека, Варвара Машин је била међу највиђенијим женама свог доба. Као што је речено, била је једна од оснивачица Друштва и чланица прве Управе. За почасну чланицу изабрана је 1905. године.

Даница Ј. Валента, рођена Стефановић (?–1904) била је друга супруга др Јована Валенте (1826–1887). Дужност председнице Друштва вршила је само неколико месеци, од априла 1878. до јануара 1879. Даничин супруг Јован Валента такође је био угледан лекар са богатом радном каријером. Био је управник Болнице округа и вароши Београда, хонорарни професор хигијене у Великој школи и у Вишој женској школи, члан Српског ученог друштва и један од оснивача Српског лекарског друштва (1872). Даница је била врло ангажована у раду Женског друштва, била је благајница Друштва, чланица Литерарног одбора, проценитељка у Пазару и надзорница Ђачке трпезе. Породица Валента је због Јованове службе на месту физикуса Округа пиротског од 1882. до 1886. живела у Пироту, а Даница је била иницијатор оснивања подружнице Друштва у том граду. У време Српско-бугарског рата, уз супруга Јована је радила у тамошњој резервној болници. Одликована је Златном медаљом Кнегиње Наталије 1878. и медаљом Црвеног крста (Слика 2).

Значајан печат у раду Друштва оставила је породица Холец. Марија Холец је била супруга санитетског пуковника и управника Војне болнице у Београду др Јосифа Холеца (1835–1898), који је такође био један од оснивача Српског лекарског друштва. Марија Холец је обављала важне дужности у Друштву – била је потпредседница, главна надзорница резервне болнице 1886, чланица одбора и надзорница Ђачке трпезе. Кћи Јосифа и Марије Холец, Катарина, била је чланица Друштва чак 55 година, од 1881. до своје смрти, 1936. године. Као секретар и главни администратор, 28 година је водила и усмеравала рад Друштва.

Осим Данице Валенте, у подружницама су биле посебно активне Милева Кужељ и Персида Краков. Милева Кужељ, супруга окружног лекара др Јарослава Кужеља (1846–1928), у Чачку је веома успешно реактивирала подружницу која се била готово угасила. Била је председница подружнице и чланица њене управе до 1905. године. Међу оснивачицама подружнице у Књажевцу 1901. године била је Персида Краков, супруга др Сигисмунда Кракова, санитетског поручника и трупног лекара ХВИ пешадијског пука у Књажевцу.

ЗАКЉУЧАК

У оснивању Женског друштва и његовом раду учествовале су жене које су по свом рођењу или својим брачним и породичним везама припадале политичкој, војној, културној и научној елити српског друштва. Од преко 2000 чланица Друштва у Београду, скоро четвртину су чиниле лекарке, супруге и кћерке лекара, што илуструје значај и углед Женског друштва, као и став српске елите према друштвеном ангажовању жена. У афирмацији и остваривању постављених циљева Друштву су помогла покровитељства српских владарки и жена из Краљевског дома, у првом реду краљице Наталије Обреновић. Чланство лекарки такође је доприносило угледу и омасовљењу Друштва. Истрајне у настојању да упркос бројним препрекама стекну високо образовање, одлучне у борби за своја радна права и статус у друштву, оне су биле узор многим женама. Супруге лекара су се посебно ангажовале током ратова радећи као болничарке, чиме су дале значајан допринос раду српског санитета. У мирnodопским периодима, својим здравствено-просветним радом утицале су на развијање хигијенских и здравствених навика сеоског становништва (Табела 1).

ЗАХВАЛНОСТ

За уступљену фотографију др Јована и Данице Валенте захваљујемо се господину Милошу Лазаревићу из Београда.

Сукоб интереса: нема сукоба интереса.

ЛИТЕРАТУРА

1. Policijski bilten za 1886-u g. (Uprave varoši Beograda) IX. A. Udruženja. Srpske novine 1887 Feb. 4;LIV(25):98.
2. Žensko društvo u Beogradu. Javor. 1877 Jan 16;/(3):102–3.
3. Pravila Ženskog društva. Srpske novine 1875 Jun 9;XXXIII(126):700.
4. Dačka trpeza. Prosvetni glasnik 1899 Juli;XX(7):410.
5. Ivanić D. O Srpskom Narodnom Ženskom Savezu i njegovim zadacima. Domaćica 1912 Jan;XXXIII(1):9–23.
6. Javna blagodarnost. Srpske novine. 1877 Mart 31;XLV(70):280.
7. Milanović J. Vojska milosrđa. Knjiženstvo. 2015;5(5). Available from: <http://www.knjizenstvo.rs/sr-lat/casopisi/2015/zenska-knjizevnost-i-kultura/vojska-milosrdja>
8. Radovanović M. M. Beleške (knjiga prva). Srpski arhiv za celokupno lekarstvo; Odeljak drugi, knjiga četvrta, Beograd: Državna štamparija; 1879. p. 186–8.
9. Đorđević V. Istorija srpskog vojnog saniteta u Drugom srpsko-turskom ratu 1877–8. Srpski arhiv za celokupno lekarstvo; Odeljak drugi, knjiga deveta. Beograd: Srpsko lekarsko društvo; 1880. str. 450–1.
10. Spisak gospođa i gospođica odlikovanih medaljama Njenog Veličanstva Kraljice, Srpske novine, 1886 Jun 24;LIII(140):563–4.
11. Izveštaj o pedesetogodišnjem radu Ženskog društva. Beograd: Žensko društvo; 1926. str. 5–6; 16–18; 74–80.
12. Službeni deo. Ukaz Kralja Petra I od 8/21. juna 1914. Srpske novine 1914. Jun 18; LXXXI(134):801.
13. Srпкиnje u službi otadžbini i narodu. Beograd: Jugoslovenska ženska sekcija FIDAKA; 1933. str. 7–29.
14. Domaćica, organ Ženskog društva i njegovih podružina 1881 Oktobar, III(10):470–83.
15. Domaćica, organ Ženskoga društva i njegovih podružina u spomen proslave 25-godišnjice Ženskog društva 1875–1900. Beograd: Žensko društvo; 1900. str. 74–5.
16. Izveštaj o radu Lozničke Podružine Ženskog Društva za I polugode 1896. Domaćica 1897. Februar; XX(2):56–60.
17. Poziv. Srpske novine 1876 Mart 27;XXXIV(66):339.
18. Oglasi. Srpske novine 1876 April 24;XXXIV(89):432.
19. Oglasi. Srpske novine 1876 Jun 16;XXXIV(131):606.
20. Domaćica, organ Ženskog društva i njegovih podružina 1893. Jun;XVI(6):205;211–12.

Слика 1. Особље прве женске болнице Београдског женског друштва 1876/77; у првом реду слева: Милка Котуровић, шеф болнице др Марија Фјодоровна Зиболд, Божена Снећивна и Даринка Вујић; стоје: др Феђушин и др Раиса Свјатловска; (Музеј науке и технике, Збирка Музеја Српског лекарског друштва, *MNT.T:11.7.1130*)

Figure 1. The staff of the First Women's Hospital of the Belgrade Women's Society 1876/77; from the left: Milka Koturović, head of the hospital Dr. Marija Fyodorovna Zibold, Božena Snećivna and Darinka Vujić; standing: Dr. Feđušin and Dr. Raisa Svjatlovska; (Museum of Science and Technology, Collection of the Museum of the Serbian Medical Society, *MNT.T: 7/11/11*)

Слика 2. Др Јован и Даница Валента (*Atelier von Franz Aberle, Ungarische Weisskirchen, 1872*); власништво породице

Figure 2. Dr. Jovan and Danica Valenta (*Atelier von Franz Aberle, Ungarische Weisskirchen, 1872*); property of the family

Табела 1. Лекарке и супруге лекара чланице Женског друштва и његових подружница 1876–1915; у табели су називи места наведени поред имена чланица у подружницама, а нису навођени уз имена чланица Београдског одбора; следе затим година приступања, функције у управи друштва и име супруга (код којих је то било могуће утврдити); у табели је „с.“ скраћеница за реч *супруга*

Table 1. Female physicians and physicians' wives – members of the Women's Society and its affiliates 1876–1915; in addition to their names and places of their membership, listed are also the years of accession and positions they held within the Society, as well as the spouses' names (when known); the *c.* in the table stands for *spouse of*

ЛЕКАРКЕ
1. Вучетић-Прита др Марија, (1905), с. др Николе Вучетића.
2. Гођевац др Љубица, рођ. Ђурић, (1900), чланица уређивачког одбора <i>Домаћице</i> , с. др Милорада Гођевића.
3. Љочић Милошевић др Драга, (1895), лекарка питомица Женског друштва и ученица Раденичке школе, с. Аранђела Раше Милошевића, политичара.
4. Матић др Милица, Ражањ (1912).
5. Маленић-Банковић др Даринка, (1900), чланица Литерарног одбора, аутор текстова о хигијени и здрављу у <i>Домаћици</i> .
6. Николајевић Давидовић др Наталија, (1914).
7. Олшевска др Јадвига, Лозница (1895), Пожаревац (1898).
8. Стојиљевић др Василија, (1914).
СУПРУГЕ ЛЕКАРА
1. Анастасијевић Јелена С., (1882), с. др Светозара Анастасијевића.
2. Атанасијевић Софија Соја С., (1900), с. др Ставре Атанасијевића.
3. Бељански Милана, Свилајнац (1901), с. др Светозара Бељанског.
4. Богдановић Живка, Ниш (1900), с. др Јована Богдановића.
5. Борисављевић Даринка, (1905), с. др Милоша Борисављевића.
6. Брентовић Марта, (1883), с. др Василија Васе Брентовића.
7. Булић Милева, (1895), с. др Васе Булића.
8. Валента Даница, (1876), благајница, председница, чланица Литерарног одбора, проценитељка у Пазару, надзорница Ђачке трпезе, с. др Јована Валенте.
9. Васић Даница, (1895), с. др Милана Васића.
10. Величковић Радојка, (1900), с. др Михаила Величковића.
11. Весовић Косара, (1883), с. др Љубомира Весовића.
12. Вукчевић Емилија, Пожаревац (1899), с. др Станојла Вукчевића.
13. Герасимовић Косара, (1885), с. др Димитрија Герасимовића.
14. Гођевац Катарина, (1890), прва с. др Милорада Гођевића.
15. Гонсиоровски Јадвига, Параћин (1880), главна надзорница Параћинске резервне болнице 1876–77, с. др Казимира Гонсиоровског.
16. Данић Јелена, (1883), с. др Јована Данића.
17. Динић Даница, (1905), кћерка др Косте Динића и с. др Николе Белосавића.
18. Добри Милица Мица, (1905), секретар Ђачке трпезе, добровољна болничарка, с. др Петра Доброг.
19. Докић Катарина, (1880), с. др Лазара Докића.
20. Ђокић Ружа, (1880), с. др Јована Ђокића.

21. Ђорђевић Катарина, Ниш (1885), добровољна болничарка 1885, с. др Драгољуба И. Ђорђевића.
22. Ђорђевић Паулина, (1879), с. др Владана Ђорђевића.
23. Ђорић Љубица, Пожаревац (1898), с. др Миленка Ђорића.
24. Живадиновић Десанка, (1905), с. др Драгутина В. Живадиновића.
25. Живковић Зорка, Алексинац (1905), с. др Ђ. Живковића.
26. Жујовић Даница, (1895), с. др Јеврема Жујовића.
27. Завађил Јерина, (1900), проценитељка у Пазару, с. др Богослава (Франца) Завађила.
28. Занфт Ро(к)санда, Ниш (1905), с. др Божидара (Бермана) Занфта.
29. Ивановић Каја, Наталинци (1911), оснивачица и председница подружнице, с. др Настаса У. Ивановића.
30. Ивковић Надежда Нађа, (1910), чланица Одбора Ђачке трпезе, с. др Момчила Ивковића.
31. Илић Сарка, Зајечар (1900), оснивачица подружнице, с. др Лазе Илића.
32. Јанковић Анка, (1900), с. др Животе Јанковића.
33. Јанковић Даринка Дара, Књажевац (1908), с. др Милорада Л. Јанковића.
34. Јеф(в)ремовић Софија, (1900), с. др Милана П. Јевремовића
35. Јовановић Бети, (1895), чланица Управе Ђачке трпезе, с. др Милана Јовановића Батута.
36. Јовановић Мила, (1900), с. др Јована Ј. Јовановића.
37. Јовановић Милица Мица, (1905), с. др Ђоке П. Јовановића.
38. Клинковски Анка, (1885), с. др Ђорђа Клинковског.
39. Кужељ Милева, Чачак (1888), председница подружнице, с. др Јарослава Кужеља.
40. Лазаревић Полексија Пола, (1890), с. др Лазе К. Лазаревића.
41. Максимовић Олга, (1905), с. др Јована Максимовића.
42. Манојловић Олга, Пожаревац (1897), секретар подружнице, с. др Мите Манојловића.
43. Марковић Даринка, (1905), с. др Светозара Марковића.
44. Марковић Зорка, (1900), чланица Одбора Ђачке трпезе, с. др Михаила Мике Марковића.
45. Мачај Анка, (1890), с. др Стевана Мачаја.
46. Мачај Љубица, (1900), секретар Ђачке трпезе, ћерка др Стевана и Анке Мачај.
47. Машин Варвара, (1876), оснивачица, чланица прве Управе, с. др Јована Машина.
48. Медовић Катарина, (1880), с. др Аћима Медовића.
49. Миленковић Зорка, Јагодина (1912), с. др Живојина П. Миленковића.
50. Миленковић Савка, Лесковац (1910), потпредседница подружнице, с. др Тодора Миленковића.
51. Милићевић Славка, Пожаревац (1898), с. др Мите Милићевића.
52. Миловановић Цаја, Пожаревац (1905), с. др Милана Миловановића.
53. Митровић Вукосава, Ниш (1905), с. др Михајла Митровића.
54. Михајловић Јелка, (1910), с. др Чедо Михајловића.
55. Михел Олга, (1910), с. др Едуарда Михела.
56. Нађ Агапија Агница, (1886), с. Фрање Нађа Даниловића, лекарског помоћника.
57. Настић Смиља, (1887), с. др Д. Настића.
58. Ненадовић Софија, (1905), с. др Љубомира Ненадовића.
59. Николајевић Лепосава Мица, (1910), чланица Интернатског одбора и Одбора Дома госпођа, с. др Демостена Николајевића.
60. Николић Аница, (1895), секретар Управе Ђачке трпезе, с. др Мите Николића.
61. Николић Зорка, (1895), с. др Ђоке Николића.
62. Николић Милица Мица, (1895), с. др М. Николића.
63. Палигорић Катарина, Ниш (1908), с. др Илије Палигорића.
64. Панић Даринка, (1910), председница Школског одбора, чланица Одбора Дома госпођа, с. др Ђире Панића.
65. Пачу Ленка Лена, (1885), с. др Лазе Пачуа.

66. Петковић Вукосава, Ниш (1908), с. др Драгутина С. Петковића.
67. Петровић Босиљка Боса, Ниш (1900), с. др Михаила Петровића.
68. Поповић Анка, (1880), с. др Милутина Поповића.
69. Поповић Олга, (1910), с. др Поповића.
70. Поповић Перса, Јагодина (1910), секретар подружнице, с. др Зарије Поповића.
71. Попс Каролина, Београд, (1895), с. др Самуила Попса.
72. Попс-Драгић Ружица, (1900), с. др Александра Попс-Драгића.
73. Правица Гизела, Смедерево (1897), с. Светислава Правице, лекарског помоћника.
74. Протић Јелена, Брус (1910), оснивачица и председница подружнице, с. др Александра Протића.
75. Радојковић Нада, Аранђеловац (1907), с. др Радисава Радојковића.
76. Ранимир Катарина Катица, (1905), с. зубара Илије Ранимира.
77. Рибникар Даница, (1905), прва с. др Слободана Рибникара.
78. Рибникар Милица Милка, (пре 1896), с. др Фрање Рибникара.
79. Ристић Милица, Бољевац (1908), чланица Управе подружнице, с. др Николе Ристића.
80. Ристић Милица Мица, Младеновац (1907), оснивачица и потпредседница подружнице, с. др Косте Ристића.
81. Ристић Мица, Чачак (1908), с. др Косте Ристића.
82. Савићевић Наталија, (1914), с. др Милорада К. Савићевића.
83. Сајферт Јозефина, Чачак (1905), с. др Густава А. Сајферта.
84. Седлачек Мирослава, Петровац – Доњи Милановац – Пожаревац (1900), с. др Венцеслава Седлачека.
85. Сибер Роза, Ниш (1882), с. др Стевана Сибера.
86. Симић Мила, (1914), секретар, чланица Одбора Ђачке трпезе, с. др Станише Симића.
87. Симоновић Милена, (1910), с. др Светислава Симоновића.
88. Смиљанић Наталија, (1914), председница Надзорног одбора, с. др Смиљанића.
89. Сондермајер Станислава, (1888), чланица Литерарног одбора, с. др Романа Сондермајера.
90. Стајић Маргита Мица, Ниш (1908), с. др Милана Т. Стајића.
91. Станишевски Персида, (1893), с. др Казимира Станишевског.
92. Станојевић Марта, (1910), с. др Станојевића.
93. Стејић Марија, (1895), с. др Павла Стејића.
94. Стевановић Мина, (1880), с. др Лазе Стевановића.
95. Стевановић Видосава, Ниш (1908), с. др Милоша Стевановића.
96. Стефановић Милана, (1910), с. др Светислава Стефановића.
97. Стојановић Видосава, Гроцка (1910), с. др Милана Д. Стојановића.
98. Стојановић Марија, Пожаревац (1898), с. др Стојановића.
99. Стојановић Милева, Ниш (1905), с. др Стојадина Стојановића.
100. Стојановић Софија, Ниш (1905), с. др Војислава Стојановића.
101. Стојковић Наталија, Чачак (1908), с. др Алексе Стојковића.
102. Суботић Зорка, (1905), с. др Војислава Ј. Суботића.
103. Суботић Меланија, (1905), с. др Војислава М. Суботића.
104. Филиповић Ружица Ружа, (1895), с. др Ђорђа Филиповића.
105. Хаџи-Николић Ана, Београд, Пожаревац (1910), с. др Николе Хаџи-Николића.
106. Хирш Јелена, (1890), с. др Игњата Хирша.
107. Холец Катарина, (1881), секретар, чланица Литерарног одбора, добровољна болничарка (1912–1913), чланица Школског одбора, ћерка Марије и др Јосифа Холеца.
108. Холец Марија, (1879), потпредседница, главна надзорница у резервној болници (1886), чланица одбора Ђачке трпезе, с. др Јосифа Холеца.
109. Цвијетић Анка, (1890), с. др Михаила Цвијетића.
110. Шрага Фани, (1905), с. др Драгољуба (Сигисмунда) Шраге.
111. Шушкаловић Христина, (1895), чланица Литерарног одбора, с. др Михаила Шушкаловића.